

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»

Західнодонбаський інститут

(назва навчального підрозділу)

Економіки та менеджменту

(повна назва кафедри, циклової комісії)

КУРСОВА РОБОТА (ПРОЕКТ)

з «Економіки праці та соціально трудових відносин»

(назва дисципліни)

на тему: "Причини та наслідки міграційних процесів в Україні"

Студентки Левади Д.О.
(прізвище та ініціали)

курсу II

групи ІН35-12-23-Б1УПП (4,6 з)

напряму підготовки (спеціальності)

Економіка

спеціалізації «Управління персоналом і економіка праці»

Керівник Тищенко Т.І.

к.е.н., доцент кафедри

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Оцінка:

Національна шкала

Кількість балів: ECTS

Члени комісії

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

м. Павлоград - 2025 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МІГРАЦІЇ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЯВИЩА.....	7
1.1 Міграція населення як демографічний процес, сутність та види міграції.....	7
1.2 Причини, наслідки, показники міграції.....	13
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ..	22
2.1 Історичні етапи міграційних процесів.....	22
2.2 Трудова міграція як соціальне явище.....	26
РОЗДІЛ 3 ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	33
ВИСНОВКИ.....	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	39

ВСТУП

Посилення світових глобалізаційних процесів обумовлює об'єктивний характер міграції населення, робочої сили, яка стає невід'ємною складовою демографічних процесів будь-якої країни. Істотне зростання масштабів і нарощування інтенсивності міграційних процесів, залучення до них значної кількості працівників визначає важливу роль міграції взагалі та трудової міграції зокрема в соціально - економічному розвитку країн.

Вагомий вплив міграції на економічний і соціальний розвиток, збільшення її обсягів та інтенсивності обумовлює важливість дослідження міграційних процесів. Питанням державного регулювання міграційних процесів присвячено багато наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Теоретичні основи державного впливу на міграційні процеси розробили М.Денисенко, В.Іонцев, В.Моїсєєнко, В.Переведенцев, О.Малиновська, І.Прибиткова, Т.Регент, Л.Рибаковський, Ю.Римаренко, О.Хомра, Б.Хорєв та ін. Їх наукові розробки охоплюють широкий спектр питань, але дослідження міграційної політики в Україні досі не має системного характеру.

Міграційні процеси відбуваються в нових географічних, правових та економічних умовах, викликаних реформами, змінами в політичній, соціальній та економічній середовищі. Незбалансованість вітчизняного ринку праці, низький рівень доходів, загального добробуту, якості життя населення, невіра в поліпшення соціально-економічної ситуації посилюють бажання українців мігрувати за кордон з метою працевлаштування. Це актуалізує завдання розробки ефективних інструментів регулювання міграційних процесів та вдосконалення державної міграційної політики.

Наукою накопичено багатий досвід, що дозволяє охарактеризувати основні риси, масштаби міграції, визначити історичну періодизацію, можливі наслідки міграційних процесів. Однак невирішеною залишається завдання формування дієвої міграційної політики в світі, і в Україні зокрема, проблема ефективного державного регулювання процесів трудової міграції з

урахуванням особливостей, передумов, факторів та форм міграції. Важливість цих питань визначає актуальність теми курсової роботи, її цільову спрямованість і структуру викладу матеріалів.

Метою курсової роботи є визначення основних причин, напрямків і характеристик міграції населення на сучасному етапі розвитку суспільства, а також міграційних процесів у взаємозв'язку з особливостями їх сучасного державного регулювання в Україні..

Досягнення мети роботи зумовило постановку і рішення таких задач:

- розкрити сутність поняття « міграція », її види та показники;
- проаналізувати вплив міграції на демографічну ситуацію та ринок праці;
- дослідити проблеми міграції на сучасному етапі розвитку суспільства;
- проаналізувати міграційні процеси в Україні;
- визначити можливі шляхи вирішення проблем міграції та скорочення зовнішніх міграційних потоків.

Об'єкт дослідження - процеси руху населення та участь України в цих процесах.

Предметом дослідження є соціально-економічні та організаційні відносини, що виникають з приводу обміну робочої сили і визначають зміст державного регулювання міграційних процесів.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти України, офіційні матеріали та документи Державного комітету статистики України, наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних авторів, наукові інформаційні видання та Інтернет-ресурси.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МІГРАЦІЇ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЯВИЩА

1.1 Міграція населення як демографічний процес, сутність та види міграції

Термін «міграція» походить від лат. *migratio, migro*, – що в перекладі означає переміщення, пересування, переселення. Однак переміщення та переселення – зовсім не слова синоніми, як спершу можна хибно подумати, чим і пояснюється наявність у науковій літературі такої великої кількості визначень і тлумачень терміну «міграція» та її похідних. Так, на думку В. І. Переведенцева, переміщення є більш ширшим поняттям у тлумаченні міграції ніж переселення, оскільки міграція у вузькому сенсі являє собою завершений вид територіального переміщення, який, як правило, завжди призводить до зміни постійного місця проживання особи, тобто є переселенням у буквальному значенні цього слова. В той же час тлумачення міграції у широкому контексті охоплює усі чотири види переміщення: сезонне, маятникове, епізодичне, постійне. Міжнародна організація з міграції дає таке визначення: «Міграція – процес переміщення населення через міжнародний кордон або в межах країни; вона охоплює будь-який вид переміщень незалежно від їх тривалості, складу чи причин; міграція включає пересування біженців, переміщених осіб, виселених людей та економічних мігрантів». Географічна енциклопедія України дає стисле і дуже лаконічне тлумачення: «Міграція – це переміщення населення, пов'язані зі зміною постійного місця проживання (зон життєдіяльності)». Філософський словник соціальних термінів класифікує міграцію як процес переміщення людей у якості невід'ємних частин або окремих представників етносів, що пов'язане зі зміною постійного місця проживання або з поверненням до

нього. Економічна енциклопедія у свою чергу трактує міграцію як соціально-економічний та демографічний процес у формі сукупності територіальних переміщень, що здійснюється індивідами між регіонами, країнами, районами, поселеннями. Юридична енциклопедія ж дає наступне формулювання: «Міграція – це переміщення осіб через кордон тих чи інших територій у межах однієї країни або з однієї країни в іншу зі зміною постійного місця проживання назавжди або на тривалий час». Таким чином, головними ознаками міграції як різновиду людських переміщень слід вважати:

- а) процес переміщення людей, їх переселення, пересування у часі і просторі;
- б) перетин особами як адміністративних меж власної держави (під час здійснення внутрішньої міграції) так і державних кордонів країн (зовнішня міграція);
- в) перманентна або тимчасова зміна місця проживання;
- г) поліпшення соціально-економічного стану окремого індивіда або групи осіб як основоположна мета міграції.

У кінці XIX століття англійський вчений Е. Равенштейн у роботі «Закони міграції» вперше вводить у науковий обіг поняття «міграція» та розглядає її як безперервний процес, зумовлений взаємодією чотирьох основних груп чинників: ті, що діють на місці початкового проживання мігранта, на стадії його переміщення, з моменту в'їзду до іноземної держави і факторів особистого характеру. Одинадцять міграційних законів, що були виведені зазначеним вище автором, є дуже актуальними і сьогодні [7].

У другій половині XX століття розпочалося активне дослідження процесу міграції, коли в науковій літературі було сформульовано велику кількість визначень цього терміну та розроблена його класифікація. Саме тоді міграцію вперше почали визнавати як важливе територіальне, географічне, просторове та політичне

явище розвитку суспільства. В цілому, за винятком невеликих нюансів, усі відомі сучасній науковій думці визначення міграції можна умовно розділити на 3 основні підходи.

1. По-перше, міграцію слід тлумачити як просторовий рух осіб, незалежно від його характеру та кінцевих цілей. Це можуть бути як тимчасові та короткотермінові поїздки індивіда в іноземну державу з метою виконання сезонної роботи, здійснення відрядження, проведення відпустки тощо, так і довготривале перебування за кордоном у зв'язку з роботою або навчанням. Окремою категорією є переїзд особи до іншої держави на постійне місце проживання.

2. По-друге, міграцією є переїзд особи з однієї держави до іншої з метою зміни місця проживання на певний термін або назавжди.

3. По-третє, міграцією є процес просторового руху особи, який у кінцевому результаті завжди призводить до територіального перерозподілу населення як у країні походження та і у країні-реципієнті [12].

На сьогодні зустрічаються численні підходи щодо визначення змісту міграції. Більшість з них стосуються саме міжнародної міграції як різновиду переміщень осіб і як правило завжди застосовуються в поєднанні із такими п'ятьма основними концептуальними підходами як місце народження, громадянство, місце проживання, ціль та тривалість перебування в іноземній країні [2, с. 14].

На сучасному етапі, на відміну від того як це було раніше, кожен автор, вживаючи термін «міграція», вкладає у нього подекуди зовсім різні тлумачення, користуючись у якості орієнтира багатьма існуючими категоріями, що пов'язані з територіальним рухом індивідуумів та його основними стадіями. Ця ситуація в першу чергу зумовлена невпинною глобалізацією, що притаманна сучасному світові й істотно впливає на більшість явищ та процесів сьогодення. А по-друге, науковий термін «міграція» вже давно набув

універсального характеру, що істотно відрізняються від того, коли раніше існувало лише два загальновідомі підходи до визначення цього процесу.

Переважаю під міграцією розуміють такі територіальні переміщення населення, які супроводжуються зміною місця проживання та місця праці (назавжди або на досить тривалий строк) як у межах однієї країни, так і поза її межами. У демографічних та демоекономічних дослідженнях термін «міграція» вживається щодо таких актів переміщень у просторі, які пов'язані, по-перше, з перетином адміністративних меж населених пунктів, по-друге, із зміною індивідом місця проживання назавжди чи на певний строк.

Міграція населення — складний суспільний процес, що впливає на різні сторони соціально-економічного життя людства. Людей, які вчиняють міграцію, називають мігрантами. Особи, які переселилися за межі країни, — емігранти, які переселилися в країну — іммігранти. Різниця між кількістю іммігрантів і емігрантів — міграційне сальдо (чиста міграція) — безпосередньо впливає на кількість населення країни.

Сума кількості іммігрантів і емігрантів дає обсяг валової міграції. Кількість мігрантів по всьому світові 1910 року дорівнювала 33 млн осіб, 1965 року це число подвоїлось і сягнуло позначки 65 млн осіб, 1990 року у світі було вже 120 млн, а на початку XXI століття — 175 млн мігрантів.

Соціально-економічна суть міграції населення полягає у забезпеченні кількісної та якісної відповідності між потребою у робочій силі та наявністю її у різних регіонах держави, а також у реалізації прагнень працівників задовольнити особисті потреби соціального, професійно-кваліфікаційного та духовного характеру.

У науковій літературі існує різноманітна класифікація чинників (часто взаємозалежних), під впливом яких формуються напрямки та масштаби міграційних процесів. Переміщення у просторі

відбувається внаслідок дії економічних, соціальних, демографічних, політичних, етнічних, освітніх, морально-психологічних, військових, екологічних та інших факторів, але ці чинники діють одночасно, вони певною мірою взаємозалежні, тож виявити окремі компоненти міграційного процесу, сформовані під впливом одного чи двох факторів, як правило, складно.

Будь-який міграційний акт відбувається під дією комплексу мотивів. Вони залежать від суб'єктивних та об'єктивних причин: з одного боку, міграції відбуваються за особистим бажанням — кожен громадянин має право і можливість вибрати для себе місце проживання та праці, тобто задовольнити свої різноманітні потреби матеріального, професійно-кваліфікаційного і духовного характеру.

Поділяють також фактори міграції на некеровані і керовані суспільством, іншими словами — умови (природні умови різних регіонів і поселень, ступінь їх розвитку, обжитості і благоустрою, географічне положення) і фактори-регулятори (демографічні — інтенсивність природного зростання населення, його склад за віком і статтю, співвідношення корінного населення та приїжджого, старожилів і новоселів, етнічні відмінності між групами в мові, духовній культурі, побуті, національних обрядах, звичаях тощо; соціально-психологічні — інтенсивність соціального спілкування людей, соціально-психологічний клімат, соціальні умови життя людей).

Виділяють також чинники міграції за сферою їх прояву: народногосподарські, територіальні, галузеві та внутрівиробничі, а також постійні, тимчасові і змінні залежно від їх використання в регулюванні міграційних процесів.

Міграція значною мірою впливає на формування, функціонування й розвиток ринку праці. Міграція як чинник розвитку ринку виконує прискорювальну, розподільчу та селективну функції.

Забезпечення певного рівня географічної мобільності робочої сили,

змінність складу трудоактивного населення регіону та збільшення місць проживання індивіда протягом життя є результатами здійснення прискорювальної функції. Розподільча функція міграції виявляється у перерозподілі населення між регіонами за рахунок чого досягається більша відповідність між попитом на робочу силу та її пропозицією. Селективна функція міграції полягає у зміні якісного складу населення і робочої сили регіонів унаслідок нерівномірної участі у міграційних процесах представників різних соціально-демографічних груп.

Міграції за напрямком потоків поділяються на:

- внутрішні, такі що відбуваються між окремими адміністративними одиницями різного рівня однієї держави, містами, сільською і міською місцевістю тощо. У XX столітті в усіх країнах світу активізувалися такого типу міграції, що тісно пов'язано з процесами урбанізації, освоєння до того неосвоєних земель (наприклад, освоєння цілинних і перелогових земель Росії та Казахстану, пасовищ Австралії, пампи і кампосу Бразилії);

- зовнішні, такі що відбуваються між державами, регіонами планети, континентами;

- еміграція (виїзд громадян конкретної держави закордон),
- імміграція (вїзд іноземних громадян до конкретної держави),
- рееміграція (повернення колишніх, або дійсних громадян держави на свою батьківщину),

- репатріація (повернення людей на батьківщину, що були насильно вивезені).

Міграції за тривалістю поділяються на:

- постійні (безповоротні) — переміщення на постійне або довгострокове місце проживання;
- тимчасові — переміщення на відносно короткий строк;
- сезонні — щорічні переміщення, пов'язані з роботою, відпочинком на курортах, кочова міграція;

- маятникові — регулярні щоденні, або щотижневі поїздки на роботу або навчання за межі місця проживання.

Різні типи міграції включають:

- сезонну міграцію туристів і сільськогосподарських робітників,
- міграцію з сільської місцевості в міста, яка відбувається в країнах, що розвиваються, в процесі індустріалізації (урбанізація),
- міграцію з міст у сільську місцевість, поширенішу в розвинених країнах (руралізація),
- кочівництво і паломництво,
- тимчасову і довгострокову,
- маятникову,
- прикордонну або транзитну.

За формами організації міграції бувають:

- суспільно організовані (керовані), або неорганізовані;
- добровільні, або примусові;
- легальні, або нелегальні.

1. 2 Причини, наслідки, показники міграції

Існують безлічі різних причин, які спонукають людину покинути свою Батьківщину, будинок, сім'ю і т.п., і визначаються вони як економічними, так і неекономічними факторами.

До економічних причин належать:

- відмінності в рівнях економічного розвитку країн. Люди з бідних країн в пошуках кращого життя відправляються в більш розвинені країни;
- відмінності в рівні забезпеченості різних країн трудовими ресурсами. Тобто в одній країні може бути високе безробіття, а в іншій навпаки надлишок робочих рук;

- невідповідність кількісних і якісних характеристик трудових ресурсів матеріально-технічній базі національного виробництва;
- стан національного ринку праці.

Однак, на мій погляд, більш важливими є неекономічні причини, в основі яких лежать політичні, релігійні, національні чинники, що ведуть до міграції, що носить стихійний, раптовий і навіть масовий характер. Наприклад, в результаті воєн, починаючи з II-ой світової війни і закінчуючи багатьма локальними і громадянськими війнами в наш час, основною частиною мігрантів є біженці і переселенці.

Або розглянути той факт, що уряди розвинених західних країн скаржаться на те, що більшу частину їх населення становлять біженці та іммігранти з африканських, південно-американських і азійських країн. Але вони не замислюються про те, що за все цим стоїть колишня колоніальна система і поділ світу. Коли ці сильні держави завойовували нові землі, нав'язуючи місцевому населенню свою культуру, свою мову, вони піддали їх залежності від себе. І після розвалу всієї цієї системи, жителям колишніх колоніальних країн не залишалося іншого вибору, крім як переселятися в колишні країни-колонізатори в надії знайти хоч якусь роботу, щоб прогодувати себе і свої сім'ї.

Виходячи з причин, які вказані вище, можна визначити основні напрямки мігрантів. Як ми з'ясували, основні потоки мігрантів становлять вихідці з бідних країн, що прямують до країн з більш високими доходами. Але на сьогоднішній день, неможливо точно сказати, на які країни припадає більше кількість мігрантів, а на які менше, так як широкий розвиток отримала нелегальна міграція.

Будучи найбільш економічно розвинутою країною сучасного світу, США, є основним напрямком міграції як низькокваліфікованої робочої сили з латиноамериканських, африканських, азійських країн, так і висококваліфікованої робочої сили із Західної та Східної Європи, в тому числі і з України. Щороку туди приїжджає більше іммігрантів, ніж в усі

інші країни, разом узяті.

У західноєвропейські країни здебільшого переселяються вихідці з африканських країн. Причиною, як вже зазначено, є відносини, засновані на колоніальній системі, в результаті яких у цих країн склалася спільність мови, культури і традицій. В основному мігрують до Німеччини, Франції, Великої Британії та Нідерландів. Однак знову ж варто зауважити, що в ці країни мігрує не тільки некваліфікована робоча сила, а й величезна кількість студентів і фахівців, які після закінчення навчання або повертається на Батьківщину, або залишається і приносить істотну користь цій країні. Розглянемо такі графіки, за допомогою яких ми зможемо проаналізувати міграцію студентів (рис. 1.1).

Дані ОЕСР та Інституту статистики ЮНЕСКО показують, що чисельність студентів, що навчаються за межами країни, громадянами якої вони є, стабільно зростає, починаючи з 1975 року, і зі значним прискоренням, починаючи з 1995 року. Загальна кількість іноземних студентів у світі зросла з, приблизно, півмільйона в 1970-х роках до майже 1 мільйона в 1980 році, більше 1,5 мільйона в середині 1990-х, 2,7 мільйона в 2005 році і 3 мільйона в 2024 році (рис 1. 1).

Рис. 1.1 Глобальний розподіл студентської мобільності

Традиційно визначається вісім провідних країн-реципієнтів, які приймають понад 70 % сукупного масиву: США, на частку яких припадає 20 %, Великобританія - 13 %, Франція - 8 %, Німеччина - 8 % (в сумі ці чотири країни акумулюють майже 50 % іноземних студентів), Австралія - 7 %, Китай - 7 %, Канада - 5 %, Японія - 4 % (Рис.1. 1).

Можна виділити ще один напрямок, що склалося в 70-ті роки ХХ століття - Близький Схід. Цей регіон привертає мігрантів із сусідніх арабських країн, Індії, Пакистану, Бангладеш і багатьох ін. На важкі низькооплачувані роботи, пов'язані з нафтовою промисловістю.

Будучи не тільки економічним, але і політичним, соціальним явищем, міграція має значні наслідки, як для країн-донорів, так і для приймаючих країн. Імміграція, зокрема, може викликати ряд проблем, пов'язаних з етнічними, расовими, релігійними та культурними відмінностями іммігрантів від корінного населення. Приклади прояву таких проблем є практично у всіх приймаючих країнах.

Розглянемо позитивний вплив імміграції на прикладі США. Про позитивний вплив процесу «відпливу умів», для економіки США, писалося чимало. Досить сказати, що 40 % з тих, хто прийшов на ринок праці США в 80-х рр. докторів наук в області інженерних і комп'ютерних дисциплін були іммігрантами; 25% викладачів технічних дисциплін у вищих навчальних закладах - теж іммігранти. В кінці 90-х рр. в США проживало понад 13 млн іммігрантів; вони заробляють, за оцінками, 240 млрд дол. на рік. При цьому вони платять податки в розмірі понад 90 млрд дол. В рік. У той же час американська держава щорічно витрачає на соціальну допомогу іммігрантам 5 млрд дол. Ясно, що віддача від іммігрантів навіть в чисто грошовому вираженні досить висока для американської держави. Незрівнянно вищий той внесок, який вносять висококваліфіковані іммігранти в розвиток американської

науки, медицини, мистецтва. Так, в кінці 90-х рр. 23% всіх вчених в США в галузі природничих і точних наук були іммігрантами.

Іншим яскравим прикладом переважно позитивного впливу імміграції на економіку країни може служити Ізраїль. Проводячи цілеспрямовану політику залучення євреїв в країну з усього світу, Ізраїль, багато в чому завдяки імміграції наукових та інших висококваліфікованих кадрів, увійшов в число найбільш розвинених в економічному і науково-технічному відношенні країн світу.

Більшість розвинених країн не змогло б підтримувати нинішній рівень виробництва, не застосовуючи іноземну робочу силу. Наприклад, в Німеччині в автомобільному виробництві зайняті до 80 % турецьких іммігрантів, в будівництві і готельному господарстві Швейцарії майже 100 % - це іноземці (з Італії, Югославії та ін. Країн). Частка іноземців в робочій силі багатьох розвинених країн досить значна і має тенденції до зростання (див. табл.1. 1)

Таблиця 1. 1

Частка іноземців у складі робочої сили, %

Країна	1989	2024
Австрія	5,9	10,0
Бельгія	7,2	8,8
Канада	18,5	19,2
Данія	2,3	3,4
Франція	6,6	5,8
Німеччина	7,0	9,1
Люксембург	42,4	57,3
Нідерланди	3,2	3,4
Норвегія	2,3	3,0
Швеція	5,2	5,1
Швейцарія	17,0	18,2
Великобританія	3,5	3,7

США	9,4	11,7
-----	-----	------

Однак варто наголосити на тому, що поряд з позитивними наслідками імміграції, мають місце також і негативні. В основному вони носять соціальний характер і виражаються в національній та суспільній напруженості. Пов'язано це з тим фактом, що мігранти сильно змінилися за останні десятиліття. Раніше люди переїжджали всією сім'єю і з усім майном, в надії на нове життя, і поступово ставали добропорядними громадянами нової у своїй новій країні. Сьогодні ж люди мігрують поодиночі, залишаючи сім'ї, будинки, і нова країна для них всього лише тимчасове місце перебування. Все більше розвивається нелегальна міграція, що виражається в зростанні злочинності, іноді спостерігається перенаселеність, можуть вирости витрати держави.

Для країн донорів міграція також має ряд позитивних наслідків. В першу чергу, потрібно виділити те, що виїхали безробітні і ті, у кого була робота, звільняючи робочі місця, знімають напруженість і знижують рівень безробіття на місцевому ринку праці. До того ж емігранти покращують не тільки життєві умови для себе і своєї сім'ї, а й полегшують навантаження на бюджет, тобто полегшують роль держави.

Наприклад, безсумнівно, те, що багато вчених з країн, що розвиваються, підвищивши свою кваліфікацію і попрацювавши в США та інших розвинених країнах, повернулися до себе на батьківщину, поклавши початок науковим школам і напрямам в своїх країнах. Та й не тільки вчені. Здобувши освіту і поправивши матеріальне становище, повертаються і представники інших професій: керуючі, лікарі, будівельники, кваліфіковані робітники. Повернулися на батьківщину багато китайців, корейців, югослави, греки, індійці. Всі вони принесли в свої країни нові знання, кваліфікацію, достаток своїм сім'ям. Важливо, щоб і ці країни навчилися цінувати свої

кадри, створювали їм умови для реалізації їх потенціалу, нормальні умови для роботи і життя.

Найважливішим позитивним наслідком для країн-донорів є доходи від еміграції, тобто грошові перекази емігрантів в свої країни. Грошові перекази є ключовою темою, пов'язаною з міжнародною міграцією, і Всесвітній банк бере активну участь у проведенні досліджень, щоб достовірно визначити масштаби і напрямки потоків грошових коштів, і встановити, який вплив надають грошові надходження на розвиток економіки. Як показують дослідження, грошові перекази здійснюють позитивний вплив на скорочення бідності.

У деяких країнах грошові перекази досягають досить значних величин. Так, масштаби цих доходів склали в 2017 році для Бангладеш - 4% ВВП, для Ямайки - більше 5, для Пакистану - понад 3, для Шрі Ланки - 6, 2%. За наявними оцінками, переказ, наприклад, до Єгипту доходів емігрантів в розмірі 2,8 млрд дол. Стимулював створення додаткового ВВП на суму 6,8 млрд дол., що склало 16% ВВП країни.

Основні негативні сторони для країн-донорів можна виділити наступні: відбувається втрата трудових ресурсів в найбільш працездатному віці. Отже, відбувається старіння робочої сили країни; не виправдовують себе витрати на освіту і підготовку фахівців; відбувається так звана «витік мізків».

Показники міграції - абсолютні і відносні числові характеристики міграційного процесу на різних його стадіях: потенційної міграції, переселення, приживлюваності новоселів; використовувані в аналізі міграційної ситуації на рівні країни, чи регіону поселення. Показники міграції можуть характеризувати загальний рівень рухливості населення територій, масштаби, структуру, напрямки і результативність міграційних потоків за той чи інший період. Здебільшого - це розрахункові відносні показники (коефіцієнти міграції), засновані на зіставленні абсолютних показників (прибуттів, вибуттів, міграційного

приросту, сальдо міграції, міграційного обороту й ін.) із середнім числом досліджуваної сукупності населення за визначений період. З метою порівнянності з показниками природного руху коефіцієнти міграції обчислюються, як правило, у розрахунку на 1000 чоловік відповідної чи території соціально-демографічної групи населення.

Рівень потенційної міграційної рухливості населення різних територій найчастіше оцінюється за результатами реалізації міграційних установок. Найбільш точний показник рівня міграційної рухливості - кількість переселень за весь прожитий період життя в облич визначеного чи віку населення в цілому.

Показники фактичної міграції(переселень) можуть бути підрозділені на три групи: загальні, що характеризують зведені для території міграційні процеси; спеціальні (структурні), що характеризують міграцію конкретних соціально-демографічних груп, і показники міжрайонного (межтериторіального) обміну, що характеризують міграційні зв'язки між конкретними територіями міграційного обміну. Вони включають у свій склад показники потужності, інтенсивності і результативності міграції. Масштаби і потужність міграції відбивають, по-перше, абсолютні показники - числа прибулих, вибули чи їхні суми (міграційний оборот), по-друге, відносні показники - питомі ваги мігрантів з різних районів виходу в загальному числі мігрантів району вселення. Як відносну характеристику потужності міграції можуть виступати і коефіцієнти інтенсивності міграції.

Для характеристики механічного руху населення використовуються такі показники:

- дані про прибуття і вибуття населення конкретного регіону і країни за певний проміжок часу;
- сума прибулого і вибулого населення (міграційний обмін);
- різниця між величиною прибулого і вибулого населення (сальдо

механічного руху);

— інтенсивність механічного руху, що визначається як відношення кількості мігрантів до загальної чисельності населення або кількість мігрантів на 1000 осіб населення.

Сальдо міграцій населення визначається за формулою:

$$S = ({}^1P - {}^0P) - N, \quad (1.1)$$

де S — сальдо міграцій населення за міжпереписний період, осіб;

1P — чисельність населення на дату наступного перепису, осіб;

0P — чисельність населення на момент попереднього перепису, осіб;

N — природний приріст населення за міжпереписний період, осіб.

Загальний обсяг прибуття населення з-за меж України протягом року визначається за формулою:

$$P = P_{\text{п}}^{\text{ДЗ}} + P_{\text{і}}^{\text{ДЗ}} + P_{\text{б}}^{\text{ДЗ}} + P_{\text{н}}^{\text{ДЗ}} + P_{\text{в}}^{\text{КРС}} - B_{\text{в}}^{\text{КРС}}, \quad (1.2)$$

де $P_{\text{п}}^{\text{ДЗ}}$ — кількість осіб, прибулих з-за меж колишнього СРСР, за даними статистики реєстрації за місцем проживання;

$P_{\text{і}}^{\text{ДЗ}}$ — кількість, осіб прибулих з-за меж колишнього СРСР, за даними реєстрації іноземців (термін перебування яких в Україні перевищив 3 місяці);

$P_{\text{б}}^{\text{ДЗ}}$ — кількість осіб, прибулих з-за меж колишнього СРСР, за даними обліку біженців;

$P_{\text{н}}^{\text{ДЗ}}$ — кількість затриманих нелегальних мігрантів, прибулих з-за меж колишнього СРСР;

$P_{\text{в}}^{\text{КРС}}$ — кількість осіб, прибулих з держав колишнього СРСР, за даними вибірових обстежень на кордоні;

$B_{\text{в}}^{\text{КРС}}$ — кількість осіб, вибулих протягом року з числа прибулих з держав колишнього СРСР у році X , термін перебування яких в Україні не перевищує 3-х років, за даними вибірових обстежень на кордоні.

Обсяг вибуття населення за межі України протягом X року визначається за формулою

$$V = V_{\Pi} + V_{\kappa}^{\text{ДЗ}} + \Pi_{\kappa}^{\text{ДЗ}} + V_{\text{в}}^{\text{КРС}} - \Pi_{\text{в}}^{\text{КРС}}, \quad (1.3)$$

де V_{Π} — кількість осіб, вибулих за межі України, за даними статистики реєстрації за місцем проживання;

$V_{\kappa}^{\text{ДЗ}}$ — кількість осіб, вибулих за межі колишнього СРСР, за даними обліку карток подорожуючих;

$\Pi_{\kappa}^{\text{ДЗ}}$ — кількість осіб, прибулих з-за меж колишнього СРСР, протягом року X на I квартал року $X + 1$ з числа вибулих за межі колишнього СРСР у році X , термін відсутності яких в Україні не перевищує 3 місяці, за даними обліку карток подорожуючих;

$V_{\text{в}}^{\text{КРС}}$ — кількість осіб, вибулих до держав колишнього СРСР, за даними вибірових обстежень на кордоні;

$\Pi_{\text{в}}^{\text{КРС}}$ — кількість осіб, прибулих протягом року X та I кварталу року $X + 1$ з числа вибулих до держав колишнього СРСР у році X , термін відсутності яких в Україні не перевищує 3 місяці, за даними вибірових обстежень на кордоні.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

2.1 Історичні етапи міграційних процесів

Населення України постійно зменшується внаслідок демографічних, еміграційних процесів, а останнім часом і через військовий конфлікт на Сході країни. Так, зменшення населення внаслідок демографічних процесів (зменшення народжуваності, старіння) вважається цілком природним, і таким що притаманне розвиненим країнам світу, тоді як зменшення населення внаслідок еміграції вказує на сукупність несприятливих умов всередині країні, які виштовхують населення в міжнародні міграційні процеси.

Загалом в історії розвитку міграційних процесів України протягом XX-XXI століть можна виділити п'ять хвиль, які частково перетинаються.

Перша хвиля припала на кінець XIX – початок XX століття та була викликана економічними причинами – малоземеллям і перенаселенням. Тоді більше ніж 500 тисяч українців із теперішніх західних регіонів України та більш ніж два мільйони українців з російських губерній залишили батьківщину. Частина оселилася у Канаді, інша – у Сибіру.

Друга хвиля припала на період після 1918 року, коли з країни виїхали керівники центральної Ради і національних урядів, інші незгідні із новою владою та їх сім'ї, рятуючись від більшовиків.

Повторення історії відбулося після Другої світової війни (третя хвиля), коли по їх сліду вирушили діячі національного руху та їх сім'ї, рятуючись від НКВС.

Четверта хвиля еміграції припала на 1970-ті роки і стосувалася висилки дисидентів і масового виїзду євреїв в Ізраїль. До речі,

таким шляхом країну покинули багато представників інтелігенції.

П'ята хвиля еміграції припала на 1990-і роки і продовжується по теперішній час. Її можна умовно поділити на два етапи:

- стабілізації зовнішньої трудової міграції та припинення човникової торгівлі – від початку ХХІ ст. до подій весни 2014 року;
- зростання масштабів зовнішньої трудової міграції та формування потоків вимушеної міграції – з весни 2014 року.

Основні їх причини - як і сто років тому - економічні і соціальні.

Так, за попередніми даними Державної служби статистики України, кількість наявного населення України (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя) на початок 2018 року становила 42584,5 тис. осіб.

Отже, відповідно до офіційних даних Державної служби статистики України (далі – Держстат), протягом 1992-2018 років населення України зменшилося на 9472,1 тис. осіб, враховуючи природний убуток населення за цей період – 6164,2 тис. осіб, кількість населення на початок 1992 року (52056,6 тис. осіб) та на початок 2019 року (42584,5 тис. осіб) можна казати про відтік населення з України (через анексію АР Крим, часткову окупацію Луганської та Донецької областей, міграцію) близько 3132,7 тис. осіб.

В 1885 році англійським вченим Е. Г. Равенштейном було сформульовано одинадцять міграційних законів. Ці закони справедливі й сьогодні, що свідчить про їх об'єктивний характер, а отже і можливість впливу на їх перебіг. Основними з них є наступні: найбільше міграцій здійснюється на короткі відстані; чим крупніше територіальний центр, тим він більше привабливий для мігрантів; кожному міграційному потоку відповідає свій контрпотік; зростання великих міст більшою мірою обумовлене міграцією населення, ніж природним приростом; масштаби міграції зростають із розвитком промисловості й торгівлі, а також особливо з розвитком транспорту;

економічні причини міграції є визначальними [5].

Не порушуються ці закони і в Україні: найпоширенішою формою зміни місця проживання громадян є внутрішньодержавні переїзди. Так, за даними Держстату, внутрішні переміщення приблизно в 10 разів переважають за обсягом зареєстровані випадки зовнішньої міграції. Більше половини усіх переїздів здійснюються всередині регіонів (між містом і селом) і лише близько третини – між регіонами держави.

Відсутність належних умов працевлаштування в селі, разом з традиційною для сільської молоді навчальною міграцією, спричинили значні втрати молодого населення сіл (віком 15-19 років), інтенсивність вибуття якого в 3-4 рази вища, ніж сільського населення загалом. У зв'язку з вибуттям молоді прискорювалося старіння сільського населення, погіршувалися показники його природного відтворення.

У міжрегіональних міграціях основним приймачем є м. Київ та Київська область. У 2000-х роках приріст населення столиці за рахунок інших регіонів сягав понад 20, 0 тис. осіб на рік. В умовах сучасної кризи міграційний приріст зменшився (14,4 тис. в 2014 році, 12,0 тис. в 2015 році), проте залишився найбільшим в Україні. Ці дані, однак, стосуються лише переселень, що фіксуються офіційно (за неофіційними даними цифри в рази більші), і не включають тимчасові переміщення, у т. ч. вимушені.

Перевага кількості прибулих з інших регіонів України над чисельністю вибулих спостерігалось також в Харківській та Одеській областях. Із зрозумілих причин індустриальні центри Сходу України втратили свою привабливість. Натомість звідти відбувався численний відтік населення. Проте в 2014-2016 роках втрачали населення за рахунок міграцій не лише охоплені війною регіони, а й Житомирська, Запорізька, Закарпатська, Кіровоградська, Рівненська, Сумська, Чернігівська, Херсонська області.

Крім того, численною є участь населення у внутрішніх трудових міграціях, не пов'язаних із щоденним чи щотижневим поверненням до місця постійного проживання, для виконання сезонної, вахтової, а то й більш тривалої роботи в столиці та найбільших індустріальних центрах.

За даними, отриманими в ході дослідження, проведеного МОМ у 2014-2018 роках, чисельність внутрішніх трудових мігрантів в Україні перевищує 1, 6 млн. і сягає 9% економічно активного населення. На теперішній час трудова міграція має негативну тенденцію щодо швидкого, майже геометричного зростання [4].

Одним із поштовхів до міжрегіональної міграції є отримання стабільного та гідного заробітку, з огляду на те, що протягом останніх років в Україні спостерігається негативна тенденція - доходи більшості верств населення не є достатніми для елементарного задоволення першочергових потреб. Лише за офіційною статистикою Держстату, нерівномірність середньомісячної зарплати у регіонах набула такого розриву, що навіть по завершенню 2024 року жоден із регіонів України не досяг рівня середньомісячної заробітної плати м. Києва за 2023 рік. Дослідження розміру цього показника у розрізі регіонів України засвідчило найвищі розміри в: місті Києві, Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій та Київській областях, а найнижчі в: у Тернопільській, Чернівецькій та Житомирській областях.

Зокрема, внаслідок анексії Росією АР Крим та втрати Україною контролю над частиною території Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей з'явилися великі потоки людей, які були змушені залишити місця свого постійного проживання і переселитись до інших регіонів України (в засобах масової інформації їх визначають як "вимушені переселенці", в офіційних документах – як "внутрішньо переміщені особи" (далі – ВПО).

Так, починаючи з 2014 року численні внутрішні переселення в

Україні, що спричинені анексією Криму та воєнними діями на Донбасі, носять вимушений характер. За інформацією Міжвідомчого координаційного штабу з питань соціального забезпечення ВПО, станом на 20 липня 2021 року з непідконтрольних Уряду територій до інших регіонів України переміщено понад 1029, 6 тис. осіб, у т.ч. з Донецької і Луганської областей 1007, 1 тис. осіб та АР Крим і міста Севастополь 22, 5 тис. осіб.

Водночас за даними Міністерства соціальної політики України, яке здійснює реєстрацію ВПО, що є передумовою отримання соціальної підтримки, чисельність вимушених мігрантів більша і становила на липень 2021 року 1774,6 тис. осіб з Донбасу і Криму.

За інформацією Міжвідомчого координаційного штабу про розміщення ВПО, найбільше з них розміщено у Луганській (275,0 тис. осіб), Харківській (191 тис. осіб), Донецькій (120 тис. осіб), Дніпропетровській (81, 0 тис. осіб), Запорізькій (69,0 тис. осіб), Київській (51, 0 тис. осіб) областях та найменше розселено у Тернопільській (2, 5 тис. осіб), Чернівецькій (3,0 тис. осіб), Рівненській (3 тис. осіб), Закарпатській (4, 0 тис. осіб), Івано-Франківській (4, 0 тис. осіб) та Волинській (5, 0 тис. осіб) областях.

Таким чином, більшість ВПО перебувають у найближчих до місць попереднього проживання регіонах, що свідчить про намір повернутися до покинутих домівок. Водночас, за даними соціологів, близько третини ВПО орієнтуються на постійне проживання в інших регіонах України.

Дослідження, проведене МОМ за підтримки уряду Японії, показало, що ВПО сприймаються в місцях їхнього нинішнього проживання здебільшого як додатковий ресурс розвитку. Місцеве населення бачить нові можливості у зв'язку з: підвищенням соціальної активності за рахунок прибулих активістів; відкриттям нового бізнесу і сильною мотивацією досягти успіху; запровадженням більш високих

вимог до асортименту та якості товарів та послуг; заповненням не затребуваних місцевим населенням робочих місць, здешевленням внаслідок цього виробництва товарів [4].

2. 2 Трудова міграція як соціальне явище

Набуття громадянами України права на вільне пересування співпало у часі із глибокими структурними трансформаціями економіки, що супроводжувалися падінням рівня життя та зростанням безробіття.

Так, падіння реальної вартості гривні зумовило інтерес українців до працевлаштування за кордоном, адже зараз в регіонах нашої країни можна заробити в середньому лише 3780-5183 грн (139-191 доларів США станом на 01. 01.2023). Тоді як, навіть офіційна мінімальна заробітна плата в Німеччині (на 01.01. 2023 становить 1414,0 євро) і в Польщі (2000,0 злотих або 500,0 доларів США) виглядає досить привабливо порівняно з нашими доходами. Підсобний робітник, зайнятий у будівельній галузі, або домашній персонал у великих містах Росії (некваліфікований працівник) може розраховувати на 500 - 700 доларів США щомісячного доходу. А що стосується до кваліфікованих працівників то розміри оплати за їх працю варуються від 1000-1500 доларів США і вище (за неофіційними джерелами).

Висока заробітна платня і загальні економічні показники в країнах призначення є найсильнішими стимулами (факторами тяжіння) для міграції. Серед інших чинників, що спричинили трудову міграцію, можна відзначити такі: вищі стандарти життя, розвиток демократії, культурна та мовні подібності, соціальні мережі за кордоном.

Отже, після запровадження демократичних свобод, зокрема й свободи пересування, транскордонна рухливість населення України стрімко зростала передовсім за рахунок перетинів західного кордону. У

2013 році, тобто ще до анексії Криму та початку конфлікту на Сході України, вперше чисельність поїздов українців до Польщі перевищила кількість виїздів до Росії, яка традиційно найбільше відвідувалася громадянами України і з якою зберігався безвізовий режим (за даними Міграційної служби України).

З початком конфлікту відбулося загальне зменшення кількості поїздов за кордон, передовсім за рахунок виїздів до Росії: у 2014 році їх було майже на третину менше, ніж у 2013 році. Водночас, кількість виїздів українців до Євросоюзу продовжувала зростати (з 10, 5 млн. осіб в 2014 році до 12, 5 млн. осіб в 2024 році).

Також мобільності українців у напрямку ЄС сприяють угоди про малий прикордонний рух, укладені з Угорщиною в 2007 році, Польщею та Словаччиною в 2008 році, Румунією – в 2014 році. Завдяки ним громадяни, які проживають у прикордонній смузі, можуть без віз подорожувати до сусідніх держав, заглиблюючись на їх територію на відстань від 30 км (Польща) до 50 км (інші сусідні держави). Постійно зростає чисельність українців, які проживають на території Євросоюзу. У 2015 році їх нараховувалось 905, 2 тис. осіб, що становило понад 6% іноземців із третіх країн на території ЄС. Найбільше українців проживали в Італії (238, 0 тис. осіб), Польщі (336,0 тис. осіб), Німеччині (112, 0 тис. осіб), Чеській Республіці (113, 0 тис. осіб) та Іспанії (84, 0 тис. осіб) [4].

Відповідно до даних дослідження, проведеного в рамках проекту MOM у 2014-2023 рр., за кордоном перебувають для здійснення трудової діяльності близько 700 тис. громадян України, серед яких переважають чоловіки, найчисленнішими серед них є особи 30-44 років (понад 40%), більшість мігрантів походить із областей заходу країни, 41% мають середню або середню спеціальну освіту, 36 % – вищу освіту [4], що в свою чергу свідчить про значний відтік кваліфікованих кадрів.

Враховуючи зазначене, мігранти сприяють зростанню економіки в приймаючих країнах, беручись за роботу, яка вимагає великого вкладу людських ресурсів і енергії, але вважається непрестижною в даному суспільстві, тим самим мігранти доповнюють місцеві трудові ресурси, а не конкурують з ними. Приймаючі країни не менш зацікавлені в притоці кваліфікованих фахівців серед мігрантів, які відіграють важливу роль у створенні комерційних підприємств і впровадженні інновацій, особливо в областях, пов'язаних з науково-технічним прогресом.

В останні роки основними країнами призначення працівників-мігрантів – Польща, Російська Федерація, Чеська Республіка та Італія. На них припадає близько 80% загальних потоків короткострокових та довгострокових трудових мігрантів з України.

Під впливом воєнного конфлікту та глибокої економічної кризи еміграційні настрої населення зростають. Спробам вирішити життєві проблеми у спосіб працевлаштування за кордоном сприяє й набутий українцями досвід роботи за межами держави, потужні міграційні мережі, що сформувалися впродовж останніх десятиліть.

За даними дослідження МОМ, в структурі трудової міграції з України також відбуваються зміни, а саме: збільшується обсяг довгострокової міграції, крім того, до міграції вдається все більше молоді, жінок, мешканців міст, вихідців із північної, центральної та східної України.

Також в країнах, куди спрямовано потоки трудової міграції, зростає чисельність українських студентів. За даними щорічного моніторингу кількості українських громадян, які навчаються у закордонних університетах на денній формі навчання, що здійснюється аналітичним центром CEDOS, у 2023/2024 навчальному році за кордоном навчалися вже 47, 7 тис. громадян України. Найбільше з них у Польщі (15 тис. осіб), Німеччині (9 тис. осіб), Росії (6 тис. осіб), Канаді та,

Чехії (по 2 тис. осіб).

Стале повернення та реінтеграція зазвичай вважаються останнім етапом процесу трудової міграції. З точки зору міграції та розвитку, а також перспектив управління міграцією, процес зворотної міграції вважається важливим, тому що він тісно пов'язаний з передачею накопиченого фінансового капіталу (накопичені заощадження), людського капіталу (досвід, навички, знання, ділова практика, ідеї, тощо), соціального капіталу (контакти, мережі). Наміри повернутися на батьківщину та фактична поведінка є критичними визначальними чинниками у процесі пояснення і прогнозу обсягу заощаджень, грошових переказів та інвестиційних тенденцій. Врешті решт вони впливають на рівень розвитку, який можливо посилити завдяки трудовій міграції.

Перебіг міграцій у довгостроковій перспективі залежить від розвитку ситуації в Україні. Якщо параметри соціально-економічного розвитку в Україні у довгостроковій перспективі не покращаться (залишаться на рівні 2014–2016 років), перехід тимчасової зовнішньої трудової міграції у безповоротну форму посилиться.

Таким чином, на сучасних умовах існує велика загроза ще більшої активізації еміграційних процесів, що потребує оцінки можливих наслідків істотного вибуття робочої сили за межі країни і, відповідно, розробки ряду превентивних заходів у регулюванні міграційними процесами. Зрозуміло, що ця проблема носить комплексний, системний характер, тому її вирішення має базуватися на вдосконаленні соціально-економічної політики держави.

Чисельність населення України, що становила у 1992 році 52, 0 млн. осіб, внаслідок негативних тенденцій природного відтворення скоротилося майже на 10, 0 млн. осіб. У 2010-2023 роках природне скорочення становило в середньому понад 160, 0 тис. на рік. За прогнозом Інституту демографії та соціальних досліджень НАН

України, якщо показники народжуваності, тривалості життя та міграції залишаться незмінними, то у 2050 році в Україні чисельність населення складатиме 32, 0 млн. мешканців. Частка в населенні осіб старше 60 років, яка на теперішній час складає 52, 8%, зросте у півтора рази.

Отже, в ХХІ ст., коли праця перетворюється на найбільш дефіцитний фактор виробництва, єдиним джерелом поповнення працездатного населення за умови демографічної кризи є міграція, конкуренція між розвинутими державами за людські ресурси загострюється, трудова міграція громадян України за кордон набула великих масштабів і є на сьогодні найбільш масовим видом переміщень населення [6; 7], і тому перехід до активної політики в сфері міграції в Україні має відбутися невідкладно.

Важливу роль мігранти відіграють і для зміцнення соціально-економічної структури України. Мирний політичний курс цих держав, забезпечення безпеки своїх громадян, верховенство права і наявність робочих місць – подібна обстановка в країні створить ситуацію, за якої люди мігрують за своїм особистим вибором. За рахунок міграційних коридорів уряди можуть налагоджувати зв'язки зі своїми громадянами та національними громадами за кордоном. Заохочення репатріації кваліфікованих емігрантів може сприяти ліквідації в їх країнах дефіциту кваліфікованих кадрів. Отже, через механізм міжнародної міграції відбувається перерозподіл ресурсів розвитку, без якого жодна країна не може обійтися.

Із вищенаведеної інформації виходить, що міграція має вплив майже на всі сфери діяльності суспільства, але найбільше – на демографічну і соціальну ситуацію, економічну сферу, ринки праці та фінансів.

Проте, в умовах негативного економічного стану України результати міграції населення України за кордон у пошуках роботи мають, також, і позитивні риси, це стосується приватних

грошових переказів. Останні представляють собою дохід домашніх господарств, що надходить від інших домогосподарств з-за кордону, та пов'язані з тимчасовою або постійною міграцією населення. Перекази можуть здійснюватись як за офіційними каналами – через банки, міжнародні системи грошових переказів, поштові відділення, так і шляхом передачі наявних грошей та інших матеріальних цінностей від одного домогосподарства іншому.

У структурі платіжного балансу з приватними грошовими переказами в значній мірі пов'язані дві статті: “оплата праці робітників” і “приватні трансферти” (за офіційними даними Національного банку України, далі – Нацбанку). Чиста оплата праці представляє собою частину заробітку членів родини за кордоном, яку вони передають домашньому господарству на територію своєї економіки. Приватні трансферти охоплюють операції між домашніми господарствами-резидентами та домашніми господарствами – нерезидентами.

Так, за даними Нацбанку за 2021-2022 роки українськими заробітчанами перераховано в Україну грошових переказів на загальну суму 34 242 млн. дол. США .

З наведеної таблиці виходить, що протягом 2011-2013 років зберігалася позитивна тенденція до підвищення обсягів приватних грошових переказів в Україну, тоді як протягом 2014-2023 років ситуація змінилася в гіршу сторону. Так, у 2014 році зафіксовано від'ємне значення в розмірі 24 % (або на 2048, 0 млн. доларів США від показника 2013 року). У 2016 році обсяги грошових переказів за рік зменшилися на 28 % у порівнянні з 2014 роком, у 2023 році ситуація дещо покращилася – обсяги зросли на 5, 3% до попереднього року.

Загальними причинами зниження обсягів грошових переказів протягом 2014-2021 років: зменшення переказів до Донецької та Луганської областей (скоротилися вдвічі – на 0,5 млрд. доларів США);

через анексію АР Крим дані щодо переказів у республіку в 2021-2022 році не обраховувалися; девальвація російського рубля на 72 % та інше.

Основними країнами, з яких надходять найбільші грошові перекази протягом 2011-2021 років залишаються: Росія, США, Німеччина, Великобританія та Кіпр.

Таким чином, приватні грошові перекази в Україну не лише позитивно впливають на економіку України, але й сприяють розвитку ринку фінансових послуг в частині залучення й розвитку міжнародних платіжних систем.

Поряд з цим, тяжіння громадян України до пошуку роботи за кордоном негативно впливає на внутрішній ринок праці в Україні, який щороку втрачає висококваліфікованих фахівців.

Оскільки міграція населення є складним процесом, вона вимагає уваги різноманітних структур. Акценти робляться на розвиток багатостороннього співробітництва у цій сфері, адже все більше і більше країн втягуються в міграційну взаємозалежність. Якщо не проводити міграційну політику у взаємодії з громадськими та національними організаціями, засобами масової інформації та органами місцевого самоврядування, то завдання, які покладаються на міграцію, не зможуть реалізуватися успішно. Тому зараз для кожної країни важливо накопичувати знання про ефективну реалізацію такого ресурсу як міграція.

РОЗДІЛ 3

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Наслідки міграції окремих категорій працівників не є однаковими. Імміграція кваліфікованих кадрів є бажаним явищем для економіки приймаючої країни, оскільки дозволяє залучити разом з працівником знання, технології, розробки, ідеї та капітал. Натомість міграція низькокваліфікованих працівників, які не є дефіцитними для економіки країни, призводить до збільшення безробіття серед місцевого населення, зниження заробітної плати в галузі та зростання соціального напруження. Відповідно до цього, перед державою постає завдання регулювання не лише кількості, а і якості робочої сили, що в'їжджає в країну чи виїжджає з неї. Наразі в Україні продовжується розробка законодавства з питань міграції персоналу і, зокрема, державної міграційної стратегії. У рамках заходів, направлених на лібералізацію візового режиму з ЄС, 5 листопада 2015 року було прийнято Закон України «Про зовнішню трудову міграцію». Закон визначає правові та організаційні засади державного регулювання зовнішньої трудової міграції та соціального захисту громадян України за кордоном і членів їх сімей.

12 липня 2017 року було видано розпорядження Кабінету міністрів України «Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року» [67]. Метою державної міграційної стратегії визначено формування та реалізацію такої державної міграційної політики, яка б прискорювала соціально-економічний розвиток, позитивно впливала на консолідацію та безпеку держави, задовольняла потреби економіки в робочій силі та відповідала міжнародним стандартам та зобов'язанням України, наближуючи політику та законодавство України до стандартів Європейського Союзу.

Напрями реалізації стратегії передбачають зниження адміністративних бар'єрів для свободи пересування населення України; запровадження системи ідентифікації населення для спрощення оформлення документів, що підтверджують особу; зменшення залежності надання медичних, адміністративних послуг, обсягів комунальних платежів від місця реєстрації особи та кількості зареєстрованих осіб. Використання біометричних проїзних документів має підвищити рівень безпеки пересування, розширити можливості для скорочення нерегульованої міграції та боротьби зі злочинністю [7].

Враховуючи переваги від залучення кваліфікованих фахівців з-за кордону в економіку країни Стратегія державної міграційної політики зосереджує увагу на гнучкому формуванні імміграційних квот для іноземних громадян, заходах щодо їх інтеграції в українське суспільство, перегляді регламентації дозвільної системи працевлаштування іноземців [6].

При формуванні дозвільної системи на в'їзд іноземних громадян на територію України можна скористатися досвідом розвинених країн щодо залучення трудових мігрантів окремих кваліфікаційних рівнів. Успішним прикладом подібної селективної політики щодо трудових мігрантів є система Європейського Союзу. Існують як загальноєвропейські Директиви, що регулюють інтенсивність та напрям міграційних потоків, так і національні програми залучення кваліфікованих кадрів та представників дефіцитних робітничих професій в економіку країни.

У 2009 року у ЄС було прийнято Директиву, що передбачала отримання особами, що бажають працевлаштуватися в країнах ЄС і не є громадянами однієї з країн ЄС, так званої блакитної картки – посвідчення особи, що підтверджує тимчасовий дозвіл на проживання та працевлаштування. Карта була створена для задоволення потреб країн ЄС у висококваліфікованих фахівцях з США, Канади та третіх країн. Кожна країна має визначену кількість квот на видачу таких дозвільних документів. Блакитна карта дає особі не лише можливість

легального працевлаштування в країнах Європи, а й вільно переміщуватися по країнах Шенгенської угоди, здобувати освіту, отримувати заробітну плату на рівні громадян ЄС (не менше 1, 5 від середньої заробітної плати в країні) та соціальні пільги, а також спрощує возз'єднання сімей та отримання статусу «постійного резидента ЄС» після 5 років перебування в країнах Союзу. Умовою отримання блакитної карти є відсутність громадянства ЄС, наявність вищої освіти або великий досвід роботи, підписаний робочий контракт або офіційна пропозиція про працевлаштування [9].

Аналіз ринку праці України свідчить, що найбільшим попитом у 2018 році користувалися робітники з обслуговування машин та кваліфіковані робітники з інструментом. Так, як на національному ринку праці України спостерігається дефіцит зазначених професій, частина вакантних посад може заміщуватися іноземцями. Таким чином, для України актуальним є залучення не лише висококваліфікованих спеціалістів, а й працівників робітничих спеціальностей, тому створення системи для регулювання кількості та якості міграційних потоків доцільно здійснювати саме за шведською системою, яка б враховувала потреби роботодавців і дозволяла покривати дефіцит персоналу нижчої кваліфікації на ринку.

Кінцевою метою здійснення заходів з регулювання міграційних потоків з України має стати не припинення трудової міграції, чого неможливо досягти в умовах глобалізації і вільного доступу до інформації пор ринки праці країн, а запровадження ефективного механізму руху трудових мігрантів і перетворення незворотної еміграції у тимчасову. Для заохочення та спрощення процесу рееміграції важливим завданням є розробка механізму зарахування трудового стажу працівника, отриманого ним при роботі за кордоном для набуття особою права отримання пенсійного забезпечення. Для цього слід укласти двосторонні договори між Україною та основними країнами –

реципієнтами української робочої сили про взаємне зарахування стажу, а також між Україною та країнами походження мігрантів, що працюють в Україні. За даними Міністерства соціальної політики, Україна має чинні двосторонні міждержавні договори з питань праці, зайнятості та соціального забезпечення з 10 країнами (Болгарія, Естонія, Іспанія, Латвія, Лівія, Литва, Португалія, Польща, Словаччина та Чехія), міжурядові договори з 12 країнами (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, В'єтнам, Грузія, Ізраїль, Латвія, Литва, Молдова, Польща, Росія, Швейцарія), міжвідомчі договори з 19 країнами (Австрія, Азербайджан, Грузія, Бельгія, Болгарія, Ізраїль, Іспанія, Казахстан, Канада, Китай, Кіпр, Латвія, Литва, Польща, Португалія, Росія, Словаччина, США, Чехія) [6]. Більшість із зазначених документів регулюють питання пенсійного забезпечення, соціального захисту мігрантів, тимчасового працевлаштування працівників в окремих галузях та співробітництва між окремими міністерствами двох країн. Як бачимо, залишається відкритим питання укладання подібних договорів між Україною та Італією, Німеччиною, Угорщиною та іншими країнами призначення українських трудових мігрантів. Крім того, положеннями відповідних договорів мають також стати пункти про визнання отриманої освіти за кордоном мігрантами та членами їх сімей.

Таким чином, можна запропонувати наступні заходи з удосконалення державного регулювання міжнародної міграції кваліфікованих кадрів в Україні.

Для оцінки дійсних масштабів трудової міграції необхідно створити єдину інформаційну систему, що акумулюватиме статистичну інформацію з масштабів та структури міграційних потоків в Україну та з неї. Збір інформації про кількість і якість трудових мігрантів має носити регулярний характер та здійснюватися за участі Державної служби зайнятості, Державної прикордонної служби, Державної міграційної служби, компаній-посередників з міжнародного

працевлаштування.

Зменшити потоки еміграції українських громадян дозволять зміни у рівні соціально-економічного розвитку України: збільшення кількості робочих місць, підвищення рівня оплати праці, а також вихід з військово-політичної кризи.

Для мінімізації тіньової міграції з України доцільно розробити єдину інформаційну систему щодо умов і правил легального працевлаштування за кордоном, ризиків, пов'язаних зі зміною місця проживання та зайнятості, особливостями міграційного законодавства країн-реципієнтів.

Для збільшення масштабів та частки легальних грошових переказів доцільно спростити механізм здійснення приватних переказів коштів з-за кордону, сприяти зменшенню вартості здійснення грошових переказів і підвищенню фінансової грамотності отримувачів та відправників коштів.

Для заохочення реєміграції доцільно запровадити механізм пільгового кредитування реємігрантів на придбання житла, а також створити фонд тимчасового житла для короткотермінового розміщення реємігрантів. При формуванні дозвільної системи на в'їзд іноземних громадян на територію України слід виходити з потреб ринку праці України щодо рівня кваліфікації іммігрантів, надаючи перевагу висококваліфікованому персоналу та представникам професій, на які спостерігається дефіцит на ринку праці України. Для інтенсифікації залучення іноземних студентів доцільно удосконалювати систему української вищої освіти.

Розробка та проведення заходів міграційної політики має супроводжуватися роз'ясненням з боку органів влади серед широких мас населення. Явище трудової міграції часто пов'язують зі зростанням злочинності, витісненням українців з робочих місць та їх заміною дешевшою іноземною робочою силою. Відповідно для зміни ставлення населення до проблеми слід запровадити на державному рівні

інформаційну політику спрямовану на покращення іміджу мігрантів в Україні, що можливе шляхом публікації достовірної і неупередженої статистичної інформації щодо стану міграційних процесів та висвітленням основних напрямів розвитку державної міграційної політики.

ВИСНОВКИ

Ситуація з міграцією населення України є критичною. Досить велика частка українців виїжджає за кордон щоб жити у безпеці, бути впевненим у наступному дні, мати можливість забезпечити своїм дітям гідне майбутнє, не останнім у цьому переліку є і пошук високооплачуваної роботи, кращого рівня життя та соціального забезпечення.

Тож на основі дослідження міграційних процесів населення України можна зробити наступні висновки:

1) Міграція населення - це переміщення населення з однієї країни у іншу задля кращого задоволення своїх потреб.

2) Існують різні види міграції, але на мою думку найбільш важливими є постійна та тимчасова міграція. Постійна міграція - це виїзд за межі країни з подальшим постійним проживанням у тій країні та набуттям громадянства. В той час як тимчасова міграція - це виїзд населення у іншу країну, частіше за все на заробітки з подальшим поверненням на батьківщину. Причин міграції населення з України є безліч, насамперед це економічна нестабільність, зменшення кількості робочих місць, низька заробітна плата. Також це зумовлено демографічними, етнічними соціальними та політичними факторами. Проаналізувавши міграційні процеси в Україні можна зробити висновок, що міграція з початку нашої незалежності починала збільшуватися та збільшується й досі. За прогнозами дослідників міграція буде збільшуватися ще й за рахунок людей пенсійного віку.

3) Авжеж міграція населення тягне за собою наслідки. Існують позитивні наслідки, але для України все ж таки міграція приносить більше негативних.

Тож якщо покращиться рівень та якість життя в майбутньому, то зникне у людей потреба мігрувати у інші розвинені країни

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» від 5 листопада 2015 р. № 761-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. 2016. №2. Ст. 17.
2. *Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року*, затверджена Указом Президента України від 30 травня 2018 р. № 482/2018.
3. Бец, М. Міграційні процеси в Україні: сучасні тенденції та наслідки. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. №1(47). С. 45–58.
4. Брусенко, П. А. Вплив трудової міграції на демографічну ситуацію в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2021. №4(146). С. 74–83.
5. Воробйов, Н.В. Регіональна організація міграції населення [Текст] / Н. В. Воробйов. К.: Наука, 2021. 158 с.
6. Гайдуцький, І. М. Трудова міграція як фактор соціально-економічного розвитку регіонів України . *Регіональна економіка*. 2022. №4. С. 25–33.
7. Державна міграційна служба України. *Офіційний вебсайт*. – <https://dmsu.gov.ua> (дата звернення: 11.08.2025).
8. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс.] - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення -11.08.2025 р)
9. Європейська комісія. *Ukraine Migration Profile 2023*. Brussels, 2023. 62 р.
10. Козак Ю.Г. Міжнародна економіка. Основні етапи міжнародної міграції робочої сили [Електронний ресурс.] - Режим доступу: http://pidruchniki.ws/18210712/ekonomika/osnovni_etapi_mizhnarodnoyi_migratsiyi_robochoyi_sili (дата звернення - 27.09.2025 р)
11. Кузьменко, В. В. Внутрішня міграція населення України: причини, наслідки, регулювання. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2022. №2. С. 19–25.

12.Лавринович О. В. Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 року: досвід визначальних рішень вітчизняного державотворення [Електронний ресурс.] Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/33411> (дата звернення - 29.09.2025 р)

13.Лиман Д.Ю. Вплив міграційних процесів на економіку України [Електронний ресурс.] - Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_ENXXI_2010/Economics/65385.doc.htm (дата звернення – 11.08.2025 р)

14.Малиновська О. "Щодо нагальних проблем удосконалення міграційної політики держави" [Електронний ресурс.] - Режим доступу: <http://kh.niss.gov.ua/articles/357/> (29.09.2025 р)

15.Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка.К.: Довіра, 2018. 912 с.

16.*Міграція населення України у 2023 році: статистичний збірник* Державна служба статистики України. К., 2024. 98 с.

17.Міграційна політика України: стан і перспективи розвитку / за ред. Е. М. Лібанової. К.: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2020. 256 с.

18.Міжнародна міграція трудових ресурсів [Електронний ресурс.] - Режим доступу: <http://cybportal.univ.kiev.ua/wiki> (дата звернення – 29.09.2025 р)

19.Міграція в Україні факти і цифри [Електронний ресурс.] - Режим доступу : http://iom.org.ua/ua/pdf/Facts&Figures_b5_ua_f.pdf (дата звернення - 11.08.2025 р)

20.Міграції населення України [Електронний ресурс.] - Режим доступу: <http://www.ukr-tur.narod.ru/geonas/naselukr/migration/migratukr.htm> (дата звернення - 15.09.2025 р)

21."Наслідки міжнародної міграції населення України та політико-управлінські дії щодо їх врегулювання". Аналітична записка [Електронний

ресурс.] - Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/562/> (дата звернення – 15.09.2025 р)

22.Пирожков, С. І., Позняк, О. В. Зовнішня трудова міграція українців у контексті соціально-економічного розвитку країни / С. І. Пирожков, О. В. Позняк // *Економіка України*. 2020. №5. С. 3–17.

23.Позняк, О. В. Міграційна ситуація в Україні: виклики та перспективи / О. В. Позняк // *Україна: аспекти праці*. 2021. №3. С. 5–13.

24.Позняк О. Групові міграції в Україні: сучасний стан, проблеми, перспективи / О. Позняк // *Економічний часопис*. 2017. № 2. С. 34 - 48.

25.Прибиткова І.М. Основи демографії: Посібник для студ. ВНЗ. К.: АртЕК, 2016. С. 256.

26.Світова економіка [Електронний ресурс.] - Режим доступу: <http://pulib.if.ua/part/1658/>(дата звернення – 11.08.2025 р)

27.Солонінко К.С. Міжнародна економіка. Навчальний посібник Міжнародна трудова міграція-Сутність міжнародної міграції робочої сили та її основні види [Електронний ресурс.] - Режим доступу: <http://books.br.com.ua/7480> (дата звернення - 29.09.2025 р)

28.Стешенко, В. С. Демографічні процеси в Україні: особливості міграції / В. С. Стешенко. К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2021. 212 с.

